

ПРЕДСТАВЕ ЈУНОНЕ СОСПИТЕ НА РИМСКОМ РЕПУБЛИКАНСКОМ И ЦАРСКОМ НОВЦУ

Айспракѿ: Јунона Соспиѿа (*Iuno Sospita*) райничко је божанство, чије се седичије кулѿа налазило у Ланувију. Поред основној, војној, аспекѿа, смаѿрана је још и сѿасијељком и боѿњом ѿлодносѿи. Као моѿив на новцу, ѿјављује се у време Римске реѿублике, између 105. и 42.г.п.н.е., а ѿоком Царсѿва једино у ковању Анѿонина Пија и Комода као цезара. Сви издавачи новца у чијим се емисијама ѿјављује овај редак моѿив били су рођени у Ланувију и на ѿај начин су наѿлашавали своје ѿорекло.

Кључне речи: *Iuno Sospita*, Римска реѿублика, Римско царсѿво, ѿредсѿаве на новцу.

Iuno Sospita (*Sispes*, *Seispes* или *Sospes*) божанство је чији је култ посведочен средином 6. века ст.е. у Етрурији, а нешто касније, у 5. веку ст.е., и на латинској територији. Епитет богиње повезује се са кореном *ser-* или *sor-*, на грчком σωζειν (помагати, спас(ава)ти), због чега су је сматрали и спаситељком, оном која помаже народу.¹ Јунона Соспита је повезана и са плодношћу у пољопривреди, али је и ратничко божанство, којој су, чак и у

---

¹ LIMC: *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Vol. V-1, Zürich und München, 1990, 819; Ова етимолошка веза наишла је на прихватања али и неслагања, мада задовољавајуће алтернативно решење још увек није понуђено (cf. Celia E. Schultz, *Iuno Sospita and Roman Insecurity in the Social War*, in: *Religion in Republican Italy*, ed. by C.E.Schultz, P.B.Harvey Jr., Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 218, ref. 41).

време Царства, војници полагали заклетву.² Седиште култа налазило се у Ланувију, на Монт Албанију, јужно од Рима, где је поштована и као *Sospita Mater Regina*. Функција Јуноне Соспите у Ланувију је, чини се, на више начина повезана са оном коју је имала Веста у Риму: још једна девичанска богиња, повезана са змијом, чија је примарна улога да одржи просперитет и политички интегритет свог града.³

По легенди, Ланувиј (*Lanuvium*) основао је тројански херој Енеја.⁴ Град је био познат као центар култа Јуноне Соспите, чији се храм, са светим гајем, налазио на врху брда Colle San Lorenzo, у близини цитаделе. Уочене су три фазе градње комплекса, а најстарији остаци потичу из 6. века ст.е.⁵ Након Латинског рата 338. г.ст.е. и римског освајања града, склопљен је уговор којим је становништву Ланувија гарантовано грађанско право, повраћај ратног плена, власт над местом и култом под условом да равноправно деле храм и гај Јуноне Соспите са грађанима Рима.⁶ Култ је био под надзором диктатора Ланувија и римског колегија понтифика, а конзули су били у обавези да једном годишње богињи приносе жртву.⁷ Током 3. и 2. века ст.е. храм се често помиње у изворима. Његово богатство нарастало је до Грађанског рата 42.г.ст.е., када је Октавијан, да би платио војску, „позајмио“

² E.M. Douglas, Iuno Sospita of Lanuvium, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 3, Part 1, 1913, 68, ref. 1.

³ C.E. Schultz, 2006, 221, ref. 50.

⁴ Код Дионисија из Халикарнаса наилазимо опис ове легенде, али се појављује грешка: наводи Лавиниј, уместо Ланувиј (cf. RRC I: Michael Crawford, *Roman Republican Coinage*, Vol I, Cambridge, 1974, 482; Jane DeRose Evans, *The Art of Persuasion: Political Propaganda from Aeneas to Brutus*, Michigan, University of Michigan Press, 1992, 64-65, 85). По тој легенди, приликом изградње Ланувија, догодила су се извесна знамења. У шуми је спонтано избио пожар. Вук се појавио и донео комад дрвета на ватру, придружио му се и орао, који је својим крилима распаљивао ватру. Лисица је покушала да осујети ову акцију тако што је реп намочила у реци и покушавала да угаси ватру. Посматрајући ово, Енеја је рекао да ће град бити славан и узвишен (cf. Dionysius of Halicarnassus, *The Roman Antiquities*, Vol. I, translation by E. Cary, Harvard University Press, 1960, I.59.4-5).

⁵ Douglas E.M., 1913, 61; Rianne A.M. Hermans, Iuno Sospita: Foreign Goddess through Roman eyes, in: *Processes of Integration and Identity Formation in the Roman Republic*, Vol. 342, ed. by S.T. Roselaar, Leiden: Brill, 2012, 329.

⁶ Titus Livius, *History of Rome*, Vol. IV, Books 8-10, translated by B.O. Foster, Loeb Classical library no. 191, Cambridge Mass.-London, 1926, VIII.14.2; Douglas E.M., 1913, 61; C.E. Schultz, 2006, 209.

⁷ RE: Paulys-Wissova, *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Bd. X-1, Stuttgart, 1918, 1120.28-58.

благо из ризнице храма.⁸ Из времена Царства постоје сведочанства Плинија Старијег, по коме је храм у прилично лошем стању. Као рестауратори се потом помињу Хадријан и Антонин Пије.⁹

Култ Јуноне Соспите био је установљен и у Риму, где су се налазила највероватније два храма посвећена овом божанству.¹⁰ Конзул Гај Корнелије Цетег (*C. Cornelius Cethegus*) заветовао је 197. г.ст.е. храм на Зеленој пијаци (*Forum Holitorium*), који је освештан 194. г.ст.е.¹¹ По одлуци Сената 90.г.ст.е. конзул Луције Јулије је наручио рестаурацију овог храма.¹² Извесну забуну уноси Овидијево помињање урушеног храма Јуноне Соспите, који се налази у близини храма Кибеле (*Magna Mater*) на Палатину.¹³ Постојала су мишљења да је Овидије грешком поменуо *Magna Mater* уместо *Magna Matuta*, којој је такође био посвећен храм на Зеленој пијаци. Али зашто би храм реновиран 90.г.ст.е. био до времена Овидија потпуно урушен? Новија истраживања римског календара и празника посвећених богињи довела су до разрешења ове дилеме. Наиме, изгледа да је постојало друго, много старије, култно место Јуноне Соспите и то је вероватно храм на Палатину, који помиње Овидије.¹⁴

За разлику од других култова Јуноне, постоји мало података о ритуалима који су били повезани за њен аспект Соспите. Проперције, у једној од елгија, описује необичан ритуал везан за плодност, који се одржавао

---

⁸ Appian, *Rimski gradanski ratovi*, превод В.М.Стевановић, Београд, Кultura, 1967, V.24. По речима Апијана, „зајам“ је узет и из: Капитола у Риму, Анција, Немора и Тибура.

⁹ Douglas E.M., 1913, 61, ref., 5, 62, ref. 1-2.

¹⁰ Theodor Mommsen, *Diplomata militaria*, ex constitutionibus imperatorum de civitate et conubio militum veteranorumque expressa / consilio et auctoritate Academiae litterarum Borussicae, post Theodorum Mommsen, ed. by H. Nesselhauf, *Corpus inscriptionum Latinarum*, Vol. 16, Berolini, W. de Gruyter et socii, 1936, 192; LIMC V-1, 819.

¹¹ Titus Livius, *History of Rome*, Vol. IX, Books 31-34, translated by E.T.Sage, Loeb Classical library no. 295, Cambridge Mass.-London, 1935, XXXII.30.10; RE: X-1, 1120.59-68; R.A.M. Hermans, 2012, 330. Сматра се да остаци најмањег од три храма, откривена испод Цркве Св. Николе (*San Nicola in Cancere*), припадају храму Јуноне Соспите (cf. Richard Delbrück, *Die drei Tempel am Forum Holitorium in Rome*, Rom, Druck von Forzani, 1903, 4-5, Plan 1).

¹² Cicero, *De Divinatione, On Old Age. On Friendship. On Divination*, translated by W.A.Falconer, Loeb Classical Library no. 154, Cambridge Mass.-London, 1923, I.2.4; Повод за ову рестаурацију или препород (Цицерон употребљава термин: *restitutum*) био је сан Цецилије Метеле, ћерке једног бившег конзула (cf. R.A.M. Hermans, 2013, 334-335 са наведеном литературом).

¹³ Ovid, *Fasti*, translated by J.G.Frazer, Loeb Classical Library no. 253, Cambridge Mass.-London, 1931, II.55-59.

¹⁴ R.A.M. Hermans, 2013, 330, ref. 20-23.

једном годишње у Ланувију. Девојке, које су морале бити девице, одлазиле су до пећине у којој је живела циновска змија и нудиле јој дарове. Уколико би змија прихватила дарове, мештани би себи осигурали плодну годину.¹⁵ Причу понавља и Елијан (*Aelian*) у 3. веку н.е., а хришћански писац из 5. в. преноси бизарну причу како монах уништава механичку змију и потврђује измишљотине везане за паганске богове. Откриће дугог пролаза испод Colle San Lorenzo, у близини храма Јуноне Соспите, навело је многе археологе и историчаре да богињу повежу са овим ритуалима, али само налазиште није дало потврду овој теорији.¹⁶

Антропоморфна форма Јуноне Соспите настала је у 7. и 6. веку ст.е. од стране или под утицајем етрурске уметности, у време када је и она сама под јаким утицајем јонске уметности. Како су антефикси истог типа, датовани у 6. век ст.е., пронађени на више различитих локација, јасно је да већ тада култ био широко распрострањен и да је представа богиње успостављена.¹⁷ Најпотпунији опис богиње и њених атрибута даје Цицерон. По њему: „... Њу никада нећете видети, чак ни у сновима, а да није опремљена козјом кожом, копљем, штитом и ципелама са нагоре повијеним врхом. ...“.¹⁸ Иконографија богиње није се битно мењала током времена о чему сведоче скулптуре, рељефи, ситна бронзана пластика и нарочито представе на новцу, како републиканског, тако и царског периода.¹⁹ Треба додати да је један од њених честих пратилаца змија, ређе врана.

У периоду Републике новац са мотивом Јуноне Соспите појављује се у емисијама шест монетара, који су на тај начин истицали своје порекло из Ланувија. По први пут се лик Јуноне Соспите појављује у римским емисијама Л. Торуса Балбуса (*L. Thorius Balbus*) 105. г.ст.е. На аверсу денара приказана је глава богиње са козјом кожом подвезаном на врату; иза главе је

---

¹⁵ Propertius, *Elegies*, translated by G.P.Goold, Loeb Classical Library no. 18, Cambridge Mass.-London, 1990, IV.8.3.

¹⁶ Rianne A.M. Hermans, 2013, 331, ref. 26.

¹⁷ E. M. Douglas, 1913, 65-68.

¹⁸ RE: X-1, 1121.1-11; R.A.M. Hermans, 2013, 331-332, ref. 28.

¹⁹ E. M. Douglas, 1913, 62-67, Fig. 2-5; LIMC-2, 533-534.

легенда I S M R (*Juno Sispes Mater Regina*) (Сл. 1).²⁰

Два нова мотива Јуноне Соспите емитовао је у римској ковници монетар Л. Прокилиј Ф. (*L. Procilius F.*) 80.г.ст.е. На реверсу првог денара приказана је богиња која стоји надесно, држи штит у левој и копље, којим замахује, у десној руци; испред ногу је змија; иза - име монетара (Сл. 2).²¹ На другом денару истог монетара мотив богиње појављује се и на аверсу и на реверсу. На аверсу је већ описана глава Соспите надесно, са козјом кожом и натпис S C (*senatus consulto*). На реверсу је приказана богиња у биги, држи штит у левој и копље којим замахује у десној руци, испод коња је змија, у одсечку име монетара (Сл. 3).²² Змија, као њен чест атрибут, повезује се са поменутиим ритуалом плодности, који се одвијао сваке године у пећини у Ланувију. Уједно, као симбол здравља и сигурности, указује на сотериолошки карактер Јуноне Соспите.²³

Наредне, 79.г.ст.е. монетар Л. Папи (*L. Papius*), у римској ковници, емитује денар са већ описаном представом главе Јуноне Соспите на аверсу (Сл. 4).²⁴ Ове, и наредне емисије денара карактерише појава већег броја различитих контролних симбола, који се појављују ради надзора употребе калуца.²⁵

Нови мотив, повезан са ритуалом плодности који се одвијао у Ланувију, појављује се 64.г.ст.е. у римској ковници, у емисијама монетара Л. Роскија Фабатија (*L. Roscius Fabatius*) (Сл. 5).²⁶ На аверсу се понавља мотив главе Јуноне Соспите и контролни симбол, док је на реверсу девојка

---

²⁰ RRC I, p. 323, no. 316/1. На реверсу је представа бика на денару и име монетара. Бик алудира на име монетара: *taurus – Thorius*, чије је родно место био Ланувиј; В. Borić-Brešković, P. Popović, *Coins of the Roman Republic, Collections of the National Museum in Belgrade and Belgrade University*, Belgrade, National Museum in Belgrade, 2006, 157-159, cat. nos. 523-540).

²¹ RRC I, p. 396, no. 379/1, Pl. XLVIII. На аверсу овог примерка је глава Јупитера са лоровом венцем надесно; В. Borić-Brešković, P. Petrović, 2006, 217, cat. nos. 1010-1015.

²² RRC I, p. 396, no. 379/2, Pl. XLVIII; В. Borić-Brešković, P. Petrović, 2006, 217-218, cat. nos. 1016-1020.

²³ Seth William Stevenson, *A Dictionary of Roman Coins, Republican and Imperial*, London, V.A. Seaby, 1964, 497.

²⁴ RRC I, p. 398-399, no. 384/1, Pl. XLIX. На реверсу је представа грифона у скоку надесно и именом монетара. Постоји могућност да је грифон повезан са Јуноном Соспитом, мада докази за ову претпоставку нису задовољавајући (cf. RRC I, p. 399); В. Borić-Brešković, P. Petrović, 2006, 222-223, cat. nos. 1057-1064.

²⁵ RRC II, 584.

²⁶ RRC I, 439-440, no. 412/1, Pl. I; В. Borić-Brešković, P. Petrović, 2006, 243-244, cat. nos. 1209-1215.

која стоји надесно, испред велике змије која се уздиже испред ње; испод је име монетара; иза девојке контролни симбол. Приказани мотив илуструје код Проперција описани годишњи ритуал у Ланувију, од чијег исхода је, по мишљењу локалног становништва, зависила њихова успешна и плодна година.²⁷

У емисијама римске ковнице монетара Л. Папија Целсуса (*L. Papius Celsus*) из 45.г.ст.е. на аверсу денара приказана је глава Јуноне Соспите у уобичајеној иконографској шеми. На реверсу се, међутим, појављује нов мотив који представља алузију на легенду о оснивању Ланувија.²⁸ Приказан је вук, који ставља палицу на ватру, и орао, који, са друге стране, маше крилима како би распалио ватру (Сл. 6).²⁹ Исти монетар, као реверсну представу на квинару, понавља мотив девојке и змије (Сл. 7)³⁰ и илустрацијом још једне легенде наглашава своје порекло из Ланувија.

Највећи број различитих мотива кује монетар М. Метијус (*M. Mettius*) 44.г.ст.е., и то на денарима, квинарима и сестерцијумима. На реверсу денара приказана је Јунона Соспита у биги надесно, држи узде и штит у левој, а копље у десној руци; у одсечку је име монетара (Сл. 8).³¹ На аверсу квинара појављује се глава Соспите са козјом кожом на глави; иза је приказана змија (Сл. 9).³² И коначно, на реверсу сестерцијума понавља се мотив девојке и змије (Сл. 10).³³

У ковању монетара К. Корнуфицијуса (*Q. Cornuficius*) из 42.г.ст.е. појављује се нови мотив са Јуноном Соспитом. Ово је истовремено и једини реверсни мотив који монетар кује у злату и сребру, са три различите аверсне представе (Сл. 10-12). Приказан је сам Корнуфицијус, који стоји налево, са велом на глави; у десној руци држи литус; иза њега стоји Јунона Соспита,

---

²⁷ Cf. *supra* ref. 15.

²⁸ Cf. *supra* ref. 4.

²⁹ RRC I, p. 481, no. 472/1, Pl. LV; B.Borić-Brešković, P.Petrović, 2006, 280, cat. no. 1457.

³⁰ RRC I, p. 481, no. 472/3, Pl. LV.

³¹ RRC I, p. 488, nos. 480/2a-c, Pl. LVI. На аверсу је представа овенчане главе Цезара надесно, иза је литус (*lituus*).

³² RRC I, p. 491, no. 480/23, Pl. LVII. На реверсу овог примерка налази се Викторија у биги надесно, држи узде у левој и бич у десној руци, у одсечку је име монетара.

³³ RRC I, p. 492, no. 480/28, Pl. LVII. На аверсу је приказана глава Венере са дијадемом.

са враном на рамену; у левој руци држи копље и штит; у десној руци венац којим крунише монетара; около и у одсечку је његово име и титула.³⁴ Иако је Корнифицијус био један од команданата на републиканској страни, мотиви које кује односе се само на провинцију Африку (где је био пропретор), на његов положај аугура и порекло из Ланувија.³⁵

У периоду Царства представа Јуноне Соспите појављује се само у ковању Антинина Пија и Комода као цезара, који су рођени у Ланувију. Реверсни мотив је исти у свим примерима: Јунона Соспита корача надесно, у левој руци држи штит, у десној копље којим замахује; испред ње је змија; пратећа легенда је IVNONI SISPITAE. Појављује се на сестерцијумима Антонина Пија кованим између 140-144.г. (Сл. 15),³⁶ као и на ауреусима, денарима и сестерцијумима Комода цезара из 177.г. (Сл. 16).³⁷

Јунона Соспита је, као старо италско божанство које је у свој култ апсорбовало многе древне елементе, најпре била *Mater Regina*, спаситељка и богиња плодности мале заједнице. Након ширења њеног култа, почетком 5. века ст.е., развиле су се и друге функције (нпр. ратничка) које обележавају прилагођавање новим захтевима. Њен политички и војни значај за народ Ланувија и Рима јасан је из извора, док су докази да је повезана са традиционално женским стварима нејасни.³⁸ Култ је био поштован, пре свега, у централној Италији и након ширења римске државе није имао већег утицаја на религиозни живот људи у провинцијама. Овај култ није био ни део официјелне државне пропаганде изражаване путем представа на новцу. Без изузетака, свако појављивање Јуноне Соспите као аверсног или реверсног мотива повезано је са личним емоцијама издавача и њиховом жељом да истакну своје порекло из Ланувија.

---

³⁴ RRC I, p. 518, no. 509/1 (au); p. 519, no. 509/2 (ag), Pl. LXI. Као аверсни мотив на овим ауреусима и денарима појављује се глава Јупитера Амона налево; RRC I, p. 519, no. 509/3 (au), no. 509/4 (ag), Pl. LXI. На аверсу ових примерака приказана је биста персонификације Африке, са слономом кожом на глави, надесно; Примерак ауреуса је уникатан и налази се у Загребу (cf. Zdenka Dukat, Ivan Mimik, Aureus Kvinta Kornuficija, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 16-17, Zagreb, 1983-84: 92); RRC I, p. 519, no. 509/5 (ag), Pl. LXI. Аверсни мотив овог денара је глава Танита налево.

³⁵ Jesse Rufus Fears, The Coinage of Q. Cornificius and Augural Symbolism on Late Republican Denarii, *Historia; Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 24, 1975, 596-597.

³⁶ RIC III: Harold Mattingly, Edward A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage III*, London, 1968, p. 108, no. 608.

³⁷ RIC III, p. 266, nos. 645 (au), 646 (ag); p. 340, nos. 1582-1583 (ae).

³⁸ C.E.Shultz, 2006, 221.

1

2

3

4

5

6

7

1. Луције Торус Балбус (преузето: <http://www.wildwinds.com>);
2, 3. Л. Прокилиј Ф. (преузето: <http://www.wildwinds.com>); 4. Л. Папи
(преузето: <http://www.wildwinds.com>); 5. Л. Роски Фабати (преузето:
<http://www.wildwinds.com>); 6, 7. Л. Папи Целсус
(преузето: <http://www.wildwinds.com>).

8

9

10

11

12

13

14

15

8. Марко Метус (преузето: <http://www.wildwinds.com>);
9. (преузето: <http://www.coinproject.com>); 10. (преузето: RRC I; Pl. LVII.20);
11-13. К. Корнуфициуса (преузето: <https://www.britishmuseum.org>),
14. Антонин Пије (преузето: <http://www.wildwinds.com>);
15. Комод (преузето: <http://www.wildwinds.com>).

ЛИТЕРАТУРА

- Appian, *Rimski građanski ratovi*, prevod B.M.Stevanović, Beograd, Kultura, 1967.
- Bojana Borć-Brešković, Petar Popović, *Coinsofthe Roman Republic, CollectionsoftheNationalMuseum in BelgradeandBelgradeUniversity*, Belgrade, NationalMuseum in Belgrade, 2006.
- Cicero, *De Divinatione, On Old Age. On Friendship. On Divination*, translated by W.A.Falconer, LoebClassicalLibrary no. 154, Cambridge Mass.-London, 1923.
- Richard Delbrück, *Die dreiTempel am Forum Holitoriumin Rome*, Rom, Druck von Forzani, 1903.
- Dionysius of Halicarnassus, *The Roman Antiquites*, Vol. I, translation by E. Cary, Harvard University Press, 1960.
- E.M. Douglas, Iuno Sospita of Lanuvium, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 3, Part 1, 1913, 60-72.
- Zdenka Dukat, Ivan Mirnik, Aureus Kvinta Kornuficija, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 16-17, Zagreb, 1983-84, 91-93.
- Jane DeRose Evans, *The Art of Persuasion: Political Propaganda from Aeneas to Brutus*, Michigan, University of Michigan Press, 1992.
- Jesse Rufus Fears, The Coinage of Q. Cornificius and Augural Symbolism on Late Republican Denarii, *Historia: ZeitschriftfürAlte Geschichte*, Bd. 24, 1975.
- Rianne A.M. Hermans, Juno Sospita: Foreign Goddess through Roman eyes, in: *Processes of Integration and Identity Formation in the Roman Republic*, Vol. 342, ed. by S.T.Roselaar, Leiden: Brill, 2012.
- LIMC V-1,2, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Vol. V-1,2, Zürich und München, Artemis, 1990.
- Titus Livius, *History of Rome*, Vol. IV, Books 8-10, translated by B.O.Foster, LoebClassicalLibrary no. 191, Cambridge Mass.-London, 1926.
- Titus Livius, *History of Rome*, Vol. IX, Books 31-34, translated by E.T.Sage, LoebClassicalLibrary no. 295, Cambridge Mass.-London, 1935.
- Theodor Mommsen, *Diplomata militaria, ex constitutionibus imperatorum de civitate et conubio militum veteranorum que expressa / consilio et auctoritate Academiaelitterarum*

Borussicae, post Theodorum Mommsen, ed. by H. Nesselhauf, *Corpus inscriptionum Latinarum*, Vol. 16, Berolini, W. de Gruyter et socii, 1936.

Ovid, *Fasti*, translated by J.G.Frazer, Loeb Classical Library no. 253, Cambridge Mass.-London, 1931.

Propertius, *Elegies*, translated by G.P.Goold, Loeb Classical Library no. 18, Cambridge Mass.-London, 1990.

RE: Pauly-Wissova, *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Bd. X-1, Stuttgart, 1918.

RIC III, Harold Mattingly, Edward A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage III, Antoninus Pius to Commodus*, London, Spink & Son Ltd., 1968.

RRC I, II, Michael Crawford, *Roman Republican Coinage*, Vol I, II, Cambridge, Cambridge University Press, 1974.

Celia E. Schultz, Juno Sospita and Roman insecurity in the Social War, in: *Religion in Republican Italy*, eds. by Celia E. Schultz, Paul B Harvey, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 207-227.

Seth William Stevenson, *A Dictionary of Roman Coins, Republican and Imperial*, London, B.A.Seaby, 1964.

Mirjana Vojvoda, Marija Jović

REPRESENTATIONS OF JUNO SOSPITA ON COINS OF ROMAN REPUBLIC AND ROMAN EMPIRE

Juno Sospita (Sispes, Seispes or Sospes) is a deity whose cult was evidenced in the mid-6th century BC in Etruria, as well as somewhat later, in the 5th century BC on Latin territory as well. She was considered to be the savior, the one helping the people, associated with the rituals of fertility related to agriculture, whereas also considered to be a deity of warriors. The center of Juno Sospita's cult was in Lanuvium, where her temple was situated in the sacred grove.

The cult of Juno Sospita was established in Rome where most probably two temples dedicated to this deity were situated. One of the temples was at the Green Market and it was pledged in 197 BC, and consecrated in 194 BC. There are some obscurities concerned with the second temple which are related to the testimony of Ovid, nevertheless, it is most probable that another, older center of cult existed on the Palatine Hill.

Anthropomorphic form of Juno Sospita appeared in 7th and 6th century BC, inspired by, or under a powerful influence of Etruscan art. Its iconography was not significantly modified over time. She was represented with the goat skin on her head, a shield and a spear, and shoes with a pointed top. Her frequent accompanier was a snake, and rarely it was a crow.

During the Roman Republic, the coins with the motif of Juno Sospita appeared in issues by six moneyers, starting from 105 BC until 42 BC (L. Thorius Balbus, L. Procili F., L. Papi, L. Rosci Fabati, L. Papius Celsus, M. Mettius, Q. Cornuficl). The representation of this deity appears as an aversé or a reverse motif, most frequently on denars, exceptionally on aurei, quinarii and sestertii. As an aversé motif, the most frequent representation is the head of Juno Sospita with a goat skin headdress; there is one representation in which a snake appears behind the head. The reverse representations are more diverse: the goddess is standing, holding a shield and a spear which she brandished in front of the snakes; the representation in a biga in which she holds a shield and a spear in front of the snakes; a girl that offers gifts to a snake; a moneyer crowned by Juno Sospita, with a crow on her shoulder.

During the Roman Empire, the motif of Juno Sospita walking, holding a shield and a spear, accompanied by a snake appears only in mintage of Antoninus Pius and Commodus Caesar.

The cult of Juno Sospita was primarily respected in Central Italy, and it was not a part of official state propaganda expressed via coin representations. Without exceptions, each representation of Juno Sospita, either as an aversé or a reverse motif, is linked to personal emotions of minters and their desire to indicate their Lanuvium origins.